

**EINDSTRIJD
DELFIJL**

**HENK JAN DODDE
FRANZ LENSELINK**

EINDSTRIJD DELFSIJL

**DE LAATSTE DUITSE WEERSTAND
OP NEDERLANDSE BODEM**

NOORDBOEK-VAN GORCUM

Deze uitgave kwam mede tot stand met steun van
het Cultuurfonds Groningen en het Lieuwe Stienstra Fonds

het
cultuurfonds

© 2025 HENK JAN DODDE | UITGEVERIJ NOORDBOEK-VAN GORCUM

Omslagontwerp & boekverzorging: Bart van den Tooren
Kaarten: Menno Faber, Schaal10

ISBN 978 94 6471 290 2
NUR 689 | 693

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek-Van Gorcum, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek-Van Gorcum.

Noordboek-Van Gorcum is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl/van-gorcum

INHOUD

Voorwoord 9

DE KANONNEN VAN DELFZIJL	13
BIJZONDERE GEBEURTENISSEN OP DE BATTERIE	23
VERDEDIGING TEGEN <i>TERRORFLIEGER</i>	43
HET DAGELIJKS LEVEN OP DE BATTERIE	61
OMGANG MET DE DELFZIJLSTER BEVOLKING	85
ADOLF HEGER, DOMINEE EN BATTERIECHEF	101
BEVEL: STANDHOUDEN!	111
VOORBEREIDING OP DE STRIJD	133
DE CANADEZEN BESLUITEN AAN TE VALLEN	149
DE <i>ENDKAMPF</i>	159
STUNDE NULL EN DAARNA	185
NABESCHOUWING	205

Afkortingen 210

Dankwoord 210

Bronnen 211

*Gezicht op de haven vanuit de
Batterie Delfzijl. Geschilderd in
1943 door Alfons Dworsky, kunst-
schilder en soldaat van MFLA 256.*

Voor Franz
(1964-2021)

VOORWOORD

*De trotse makers van de
Batterie Delfzijl op schaal voor
de bevrijdingstentoonstelling
Fivelcollege in 1980.*

‘**A**ll things must pass.’ De onafwendbaarheid van het vergankelijke is iets waarmee we steeds weer geconfronteerd worden. Dat wat ooit dagelijkse realiteit was, wordt geschiedenis. Zo ook het verloop van de laatste veldslag van de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Zij die erbij waren, zijn inmiddels ook geschiedenis, overleden en verdwenen in de tijd.

De slag om Delfzijl is vooral vanuit het oogpunt van de Canadese bevrijders opgetekend. In dit boek getuigen Duitse militairen die deel uitmaakten van de marine luchtafweer-afdeling 256 over wat toen hun realiteit was. Zij speelden een belangrijke rol tijdens de laatste veldslag op Nederlands grondgebied.

Zo wordt het Duitse perspectief toegevoegd als waardevolle aanvulling op deze historische gebeurtenis. Hier is tot nu toe weinig over geschreven. Toch is het ook interessant hoe deze Duitse militairen deze slag hebben ervaren. Wie waren zij, wat dachten en voelden zij? Dit is zoveel mogelijk vanuit wetenschappelijke objectiviteit beschreven. Niet om het gedrag van onze toenmalige vijand goed te praten, wel om ze een menselijker gezicht te geven en een idee te geven hoe zij deze heftige tijd hebben beleefd.

Eigenlijk had niet ik dit boek moeten samenstellen, maar mijn jeugdvriend Franz Lenselink. Hij heeft jarenlang heel gepassioneerd het bronmateriaal verzameld waarop dit boek is gebaseerd en er onder meer zijn afstudeerscriptie aan gewijd. Dit vormt een belangrijke basis voor dit boek. Als geschiedkundige heeft hij het historisch onderzoek zeer methodisch en zorgvuldig aangepakt. Daarbij zijn vooral de getuigenverslagen die hij heeft vastgelegd van veteranen van de Batterie Delfzijl (Batterie: Duitse benaming van een (luchtdoel)artillerie opstelling met gewoonlijk vier kanonnen) zeer waardevol geweest. Dit deed hij in de tachtiger en negentiger jaren van de vorige eeuw. Veelal moest hij daarvoor eerst hun naam en woonplaats zien te achterhalen, met hen in contact trachten te komen en ze bereid vinden om hun ervaringen met hem te delen. Hij bouwde met deze *Mitarbeiter* van zijn onderzoek zoals hij ze noemde, goede relaties op. Zo mocht hij meerdere keren dagenlang bij de familie van de voormalige batterijcommandant Heger in het souterrain in hun archieven grasduinen. Door zijn oprechte belangstelling en respectvolle benadering heeft hij persoonlijke verhalen los we-

ten te krijgen en deze in briefwisselingen en op bandopnames gearhiveerd. Gelukkig, want nu zouden deze verhalen niet meer verteld kunnen worden.

Zo is ook de stem van Franz zelf verstomd. Op 12 april 2021 is hij, gedurende de coronapandemie, op 56-jarige leeftijd plotseling overleden. Daarmee kwam ook ineens een einde aan zijn al jarenlang gekoesterde ambitie, nog eens een boek uit te geven over zijn onderzoek naar deze marine-eenheid. Na zijn overlijden voelde ik een sterke verantwoordelijkheid om zijn levenswerk alsnog af te maken. Ik had net als hij al sinds de lagere school een grote belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog.

We groeiden samen op in Delfzijl en gingen als jongens op ontdekkingsreis in de bunkers in de omgeving. We vroegen ons af waarom die daar stonden. Wat was er gebeurd bij deze bunkers? Hier hadden Duitsers gezeten, zoveel wisten we. Maar wie waren het en wat deden ze hier? Deze ervaringen droegen bij aan een steeds intenser wordende belangstelling. Zo bezochten we geregeld het toenmalige oorlogsmuseum bij de dijk van Delfzijl, naast het zeeaquarium. De Duitse Batterie op de dijk van Delfzijl bleef onze bijzondere interesse houden. Toen we zestien jaar waren, in 1980, werd op onze middelbare school een tentoonstelling georganiseerd over 35 jaar bevrijding.

Wij besloten de batterij hiervoor op schaal na te bouwen. We hebben er met veel plezier intensief aan gewerkt en waren trots op het resultaat.

Ook toen we volwassen waren konden we altijd met veel enthousiasme urenlang praten over alles wat met de Tweede Wereldoorlog te maken had. Waar die fascinatie vandaan kwam, daar hebben we het vaak over gehad. Maar eigenlijk was het niet te verklaren.

In zijn uitgebreid en zorgvuldig opgebouwd archief vond ik verhalen en veelal unieke foto's van het leven op de Batterie. Ook heeft Franz tijdens zijn onderzoek allerlei oorlogsmemorabilia van veteranen los weten te krijgen. Hierover kon ik nu beschikken. Vanwege de historische sensatie die je kunt voelen bij voorwerpen uit het verleden, is een deel hiervan als illustratie opgenomen.

Dit boek schetst hoe de soldaten van Duitse *Marine Flak Abteilung 256* de laatste slag op Nederlandse bodem beleefd hebben. Deze afdeling bestond in april 1945 uit drie kustbatterijen: bij Nansum, Delfzijl en Termunten. De kustbatterij *Dollart-Sud* was er formeel geen deel van, maar wel nauw mee verbonden als vierde batterij in Noord-Groningen. Met name het wel en wee van de soldaten van de Batterie Delfzijl wordt hier beschreven, omdat daar de meeste informatie over verkregen is. Persoonlijke verhalen van hen die erbij zijn geweest, nemen een belangrijke plaats in. Over hoe zij tegenover het Canadese leger kwamen te staan en hoe zij de *Endkampf* meemaakten die van 21 april tot 2 mei 1945 duurde. Maar ook over hoe hun dagelijks leven

eruitzag, hoe zij in contact stonden met de Delfzijlster bevolking en hoe zij gevormd werden door het nationaalsocialisme en de *Kriegsmarine*. Met name wordt ingegaan op de fascinerende vraag waarom deze Duitse militairen, zo vlak voor het einde van de oorlog, nog deze zinloze strijd zijn aangegaan.

Voor een strijd zijn twee partijen nodig. Waarom kozen de Canadezen zo vlak voor het einde nog de aanval? Hadden ze de relatief sterk verdedigde *Pocket Delfzijl* niet gewoon links kunnen laten liggen? Deze vraag komt ook aan de orde.

Hoewel dit boek over een specifieke Duitse marine eenheid bij Delfzijl gaat, zal veel van wat hier is beschreven wellicht ook illustratief zijn voor de andere marine luchtdoelbatterijen rond de Dollard. En mogelijk zelfs voor de ongeveer negentig andere Duitse marine artillerie-eenheden die opgesteld waren langs de Atlantikwall, de meer dan 5000 kilometer lange Duitse verdedigingslinie die liep langs de kust van de Pyreneeën tot het topje van Noorwegen. In die zin is de reikwijdte van dit boek wellicht groter dan dat van de lotgevallen van deze legereenheid bij Delfzijl alleen.

Henk Jan Dodde

DE KANONNEN VAN DELFZIJL

VOET AAN WAL

Enkele dagen na de bezetting van Delfzijl op 15 mei 1940, vaart een klein motorbootje tussen tot zinken gebrachte schepen door de havenmond van Delfzijl. Aan het roer staat een Duitse matroos met twee passagiers: de commandant en een onderofficier van de *Marinefestungspioniergruppe* Emden van de zesde *Marine Artillerie Abteilung*. Onderofficier Werner Reinholdt over deze landing bij Delfzijl: 'Het is eb en we moesten een metershoge, met mosselen begroeide ladder omhoogklimmen om aan wal te komen. Wat ons nog minder beviel, is dat op de aanlegsteiger een grote groep mensen ons stond op te wachten die ons niet bepaald vriendelijk aankeek. Maar men deed ons niets en als Emdenaren konden we zelfs nog een paar woorden Nederlands uitwisselen. We informeerden naar het kantoor van de Watermaatschappij en een vriendelijke man bracht ons erheen. We werden goed ontvangen en spraken over de wijze waarop we een geschutsbatterij op de dijk willen bouwen. We kondigden aan dat we binnen enkele dagen met de bouw van de stelling wilden beginnen.'

Daarop vaart de Duitse delegatie weer terug richting Emden, maar het kleine bootje blijkt niet opgewassen tegen de straffe oostenwind op de Eems en zinkt. De matroos weet zwemmend de Oost-Friese kust te bereiken, de beide officieren hebben het geluk opgepikt te worden door de veerboot Emden-Delfzijl. Nadat hun lichaamstemperatuur weer op peil is gekomen, kunnen ze verder gaan met hun missie: de bouw van een luchtdoelbatterij bij Delfzijl.

Het werk zal worden uitgevoerd door Nederlandse arbeiders. Gemeente-architect Welleman schakelt een plaatselijke aannemer in. De arbeidsbeurs reageert vlot en stuurt zo'n honderdvijftig handwerkslieden. In de laatste week van mei arriveert een ploeg kwartiermakers uit Emden. Niet lang daarna zet de rest van de bemanning van de Batterie Delfzijl voet op Nederlandse bodem.

De kanonnen worden opgesteld op de kruin van de zeevering. Achter de dijk worden barakken gebouwd op een met prikkeldraad omzoomd terrein.

In mei 1940 maakt de bemanning van de nieuw opgerichte Batterie Delfzijl de overtocht van Emden naar Delfzijl.

Deze omgeving, grenzend aan de noordzijde van de havenplaats, was al vaker het toneel geweest van militaire bezigheden. Ook in vroeger eeuwen was het een strategisch punt en waren hier vestingwerken. Vanaf 1876 werden de laatste wallen- en vestingwerken echter gesloopt en in 1878 de vestinggrachten gedempt. Daarmee was, vanuit vesting-bouwtechnisch oogpunt, een einde gekomen aan het strategische belang van dit kleine stukje zeedijk dat in de volksmond Noordbatterij genoemd werd.

In 1935 werd bij wijze van proef een kunstmatig strand van zestig meter breedte aangelegd ten behoeve van de badgasten. In 1938 verzocht de Vereniging Zeebad Delfzijl om een permanente kleedinrichting op het stuk dijk Noordbatterij te mogen inrichten. Eind augustus van dat jaar werd een begin gemaakt met het graafwerk en in 1939 kon het nieuwe Badhuis in gebruik worden genomen. De houten verkleedruimten op een bordes op palen zouden maar kort in gebruik blijven: tot 10 mei 1940.

Naast de functie van waterkering vervulde de zeedijk zo ook een rol als ontspanningsruimte voor de inwoners van Delfzijl. Bovendien was de kustlijn van economisch belang voor de uitbater van het badpaviljoen en de pachter van het grasgewas. Het achter de dijk gelegen land was in gebruik als landbouw- en weidegrond en herbergde tevens de activiteiten van de Staatsspoorwegen, de Woldjer Spoorwegmaatschappij en Delfzijlster transport- en kolenhandel ondernemingen. De vestiging van de Batterie Delfzijl op de Noordbatterij en het omliggende terrein maakt een eind aan het gros van die activiteiten.

KOMMANDOSTELLE EMDEN

De Batterie Delfzijl is onderdeel van de zesde marine artillerie-afdeling in Emden. Net als de andere vijf belangrijke Duitse marinehavens Kiel, Wilhelmshaven, Swinemünde, Cuxhaven en Pillau beschikt de regio Borkum-Emden over een *Marine Artillerie Abteilung* (MAA). Voorzien van kustgeschut, is hun taak aanvallen uit zee af te weren. Bij elke MAA zijn twee *Flak-Kompanies* ingedeeld. De afkorting 'Flak' staat voor: *Flugzeug Luftabwehr Kanone*. Deze zijn opgesteld voor verdediging tegen luchtaanvallen op de haven. De eenheid in het *Festungsbereich* Borkum-Emden beschikt bij de geheime mobilisatie op 25 augustus 1939 over *Marine Artillerie-* en *Marine Flak Abteilungen* en een opleidingseenheid onder de naam *6. Ersatz-Marine Artillerie Abteilung*.

Als op 1 september 1939 een schip van de Kriegsmarine in Danzig de eerste schoten van de Tweede Wereldoorlog lost, kan Emden verdedigd worden tegen luchtaanvallen met drie zware luchtdoelbatterijen, elf lichte luchtdoelkanonnen en vier zoeklichten. Die dag geeft de *Küstenbefehlshaber Ostfriesland* opdracht aan de *Emder Marine Flak*: 'Goorloofd zonder beperkingen te schieten op Engelse, Franse en Poolse militaire vliegtuigen'. Mochten bevelhebbers zich al langere tijd voorbereid hebben op het voeren van oorlog, de opgeroepen reservisten zien zich ondergedompeld in een grotendeels nieuwe situatie. 'Bij de eerste luchtaanval op Wilhelmshaven (op 4 september 1939) wordt in Emden ook voor de eerste keer alarm gegeven. Veel soldaten hadden zich dat wat anders voorgesteld. Zo kon je bij dit alarm in de kantine hartverscheurende afscheidstaferelen aanschouwen, alsof het voor altijd was. Een halfuur later zaten de soldaten dan alweer met hun vrouwen bijeen zoals ervoor,' wordt genoteerd. Voorlopig valt het oorlog voeren nog wel mee; zo nu en dan klinkt er alarm, maar de Engelsen beperken zich boven Emden tot het afwerpen van pamfletten. Desalniettemin breidt de verdediging van Emden zich uit, zodat eind 1939 zes zware luchtdoelbatterijen rond Emden staan opgesteld. De dag voorafgaand aan de Duitse aanval op Nederland meldt de zevende batterij zich gevechtsklaar.

MFLaA 256

Met de verovering van de Nederlandse kust in mei 1940 kan het schootsveld van de *Emder Marine Flak* westwaarts in de richting van Engeland worden uitgebreid.

Commandostructuur Kriegsmarine FLAK in Noord Nederland 1945

